

„Aký vplyv má na moju nemčinu slovenčina?“ Metamultilingvizmus a literárna viacjazyčnosť v textoch Ireny Brežnej

Adriana Schwarzbacher

SCHWARZBACHER, A.: “What influence does Slovak have on my German?” Metamultilingualism and literary multilingualism in Irena Brežná’s texts

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 71, 2024, no. 2, pp. 138-152

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2024.71.2.5>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6183-8825>

Key words: metamultilingualism, literary multilingualism, “new” world literature, Irena Brežná, Elke Sturm-Trigonakis, Yasemin Yildiz, Natalia Blum-Barth

The author’s experience of emigration makes visible – in literary works and public speeches – one of the aspects of multilingualism as not only a consequence of migration and globalization, but also of the concept of metamultilingualism which contributes to expanding of our understanding of linguistic dynamics in literary production. Through selected literary texts and interviews with the Slovak-Swiss author Irena Brežná, the paper outlines the concept of metamultilingualism and literary multilingualism as one of the characteristics of the “new” world literature. Metamultilingualism as a generator of literary multilingualism is presented through the definition by Elke Sturm-Trigonakis and through its realisation in the form of linguistic commentary. The paper also takes a look at the reflection of languages in I. Brežná’s writing as one of the frameworks of her work and a part of the literary process. At the same time, it looks at the concept of monolingualism as an artificial construct and multilingualism as a natural social condition as outlined in the theory of Yasemina Yildiz and Till Dembeck. In the analysis of the internal plane of the text, the article relies on the concept of manifest, latent, and excluded multilingualism, systematically elaborated by Natalia Blum-Barth, who, like Immacolata Amode, sees multilingualism as intratextual.

„**M**yslím si, že by bolo treba vedecky preskúmať, aký vplyv má na moju nemčinu slovenčina. Mám vlastnú estetiku jazyka, moja nemčina je mäkká a je tam určité podfarbenie slovenčinou. Akým spôsobom to funguje, neviem. Nemčinu som si osvojila natolko, že je to môj pracovný nástroj. Vedome používam v nemčine slovenské výrazy. [...] Musím to však čitateľovi vysvetliť. Robím tak z jazyka exotický nový svet, ktorý nemčinu obohacuje“ (Brežná 2008 [online]).

Citát slovensko-švajčiarskej autorky Ireny Brežnej (*1950) naznačuje, že reflexia jazykov nie je len spontánnym javom, ale môže byť tiež neoddeliteľnou súčasťou literárneho procesu. Autorka vníma svoju nemčinu nielen ako statický nástroj, ale tiež ako dynamický jazykový prostriedok ovplyvnený slovenčinou, čím vytvára osobitú estetiku a charakter textu. Tematizovanie lingvistických rámcov a skúsenosti s nimi tak vytvára priestor pre kreatívnu a inovatívnu manipuláciu s jazykom ako umeleckým prostriedkom a odhaľuje prepojenie viacerých jazykových vplyvov a ich význam pri tvorbe literárneho diela. Týmto spôsobom autorka vnáša do nemčiny nové perspektívy a obohacuje ju o exotické a zaujímavé prvky, čím reflektuje koncept metamultilingvizmu a jeho prejav v literatúre.

Život a písanie I. Brežnej poznačila skúsenosť emigrácie z Československa do Švajčiarska po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Neemigrovala však len do novej krajiny, ale i do nového jazyka, ktorý sa stal jej pracovným nástrojom. Ako sa sama vyjadrila, nemčina pre ňu predstavuje jazyk rozumu, stále si však uchováva schopnosť cítiť vo svojom materinskom jazyku (Brežná 2012 [online]). Zlomový zážitok zo straty vlasti a svojich jazykových koreňov zároveň tvorí skryté i očividné podložie jej publicistických a literárnych textov. V slovenskom preklade vyšli jej knihy *Psoriáza, moja láska* (1992), *Tekutý fetiš* (2005), *Na slepačích krídlach* (2007, 2010), *Nevďačná cudzinka* (2014), *Vlčice zo Sernovodska* (2016) a *Postrehy emigrantky* (2017). Podľa jej dvornej prekladateľky, germanistky, rodovej expertky, literárnej vedkyne a priateľky Jany Cvikovej majú texty I. Brežnej silne prekladový charakter. V nemčine cítiť prítomnosť slovenčiny a tento tón materinského jazyka integruje do formy textu v nemčine prostredníctvom rôznych stratégií, vrátane doslovných prekladov, rôznorodých alúzií, hry s jazykom a zvukových prvkov (Cviková 2016 [online]).

Aspekty metamultilingvizmu

Akým spôsobom teda I. Brežná pracuje v procese heterolingválneho písania?¹ V štúdiu sa zameriavam na širšie predstavenie konceptu metamultilingvizmu a literárnej viacjazyčnosti (či viacjazyčnosti v literatúre) na vybraných poetologických textoch vo forme esejí a rozhovorov s autorkou, kde tematizuje svoju viacjazyčnosť, postoj k jazykom a vnímanie ich rozdielov či literárne využitie jazyka. Druhú

---

1 Heterolingválne písanie je jedným z pojmov označujúcich viacjazyčné písanie (Sternberg 1981; Kilchmann 2012).

140 rovinu tvoria fiktívne texty, v ktorých sú nositeľmi multilingvizmu rozprávača alebo postavy (Barth 2021: 107). Vychádzam z tézy, že viacjazyčnosť je prirodzený stav a jednojazyčnosť je umelý konštrukt² a z chápania metamultilingvizmu ako akéhosi generátora literárnej viacjazyčnosti autorov. Predovšetkým ma zaujíma opísanie a kategorizácia použitých lingvistických prvkov a kódov (a nateraz vynechávam analýzu, akými rétorickými, štylistickými, diskurzívnymi alebo inými stratégiami sa riadi ich použitie, zmiešanie a dekonštrukcia, ako to navrhuje Till Dembeck; Dembeck – Parr 2020: 11).

Dielo I. Brežnej vnímam v rámci konceptu „novej svetovej literatúry“ (Neue Weltliteratur, New Weltliteratur) ako systémovo uzavreté usporiadanie s dôrazom na špecifické rysy viacjazyčnosti, teda na jazykové interferencie, transtextualitu či metamultilingvizmus s tematickou koncentráciou na globálne fenomény (Esselborn 2009: 51). V kontexte novej svetovej literatúry ide o literárne diela, ktoré reflektujú tému migrácie v rôznych súvislostiach, inscenujú transnacionálne a tranzitívne identity a analyzujú kultúrne praktiky pod vplyvom globalizácie. Tieto literárne diela sú simultánne zakotvené v lokálnych podmienkach, kde priestorové a časové usporiadania strácajú svoju kategorickú istotu a nechávajú vyniknúť heterogenitu a diverzitu. V kontexte metamultilingvizmu v literatúre nahrádzajú tieto diela tradičné predstavy o jazykovom uzatváraní a otvárajú cestu k novým formám literárnej expresie, kde viacjazyčnosť nie je len povrchovým javom, ale stáva sa kľúčovým elementom tvorby a porozumenia (Esselborn 2009: 51).³

Pri definícii metamultilingvizmu (alebo metajazykového diskurzu) sa opieram o práce Elke Sturm-Trigonakisovej a jej vnímanie tohto pojmu ako „rozprávania o jazykoch v najširšom zmysle“ (Sturm-Trigonakis 2007: 133; všetky inojazyčné citáty preložila A. S.). Ide teda o akýsi estetický projekt autorstva, ktorý umožňuje vytvoriť ilúziu viacjazyčnej kulisy, tematizovať lingvistické nastavenie literárneho textu, oznámiť či demonštrovať účasť iných jazykov na rozprávanom príbehu a zároveň verbalizovať aj ich neúčasť. Komentovaním môže metamultilingvizmus objasniť viacjazyčné písanie autorov a umožniť pochopenie alebo interpretáciu ich diel, pôsobí konsolidačne, ak sú komentáre priamo spojené s textovými pasážami obsahujúcimi manifestnú alebo latentnú viacjazyčnosť, čo umožňuje vytváranie intratextových vzťahov. Jeho kompenzačná funkcia spočíva v nahradení latentnej viacjazyčnosti v diele a kritický aspekt metamultilingvizmu nastáva pri vylúčení iného jazyka ako symbolu problematizácie (post)koloniálnych mocenských vzťahov, čo následne indikuje kritickú reflexiu týchto aspektov v samotnom diele (Blum-Barth 2021: 106).

V textoch I. Brežnej sa metamultilingvizmus prejavuje najčastejšie v komentujúcej podobe,⁴ teda v podobe vyjadrenia protagonistu alebo rozprávača, ktorý tematizuje jazyk odlišný od hlavného jazyka textu a obsahuje náznaky či vysvetlenia, ktoré objasňujú viacjazyčné písanie autorov. Tým zároveň ovplyvňuje

2 K téme jedno- a viacjazyčnosti Yildiz 2012; Busch 2013, 2017; Dembeck – Uhrmacher 2016; Hitzke 2019; Dembeck – Parr 2020.

3 K téme nová svetová literatúra alebo hybridná svetová literatúra Ette 2001; Sturm Trigonakis 2007; Esselborn 2009.

4 N. Blum-Barthová v monografii *Poietik der Mehrsprachigkeit* (2021) vyčleňuje aj ďalšie prejavy metamultilingvizmu v poetologických a fiktívnych textoch. Okrem komentovania jazyka sú to porovnanie, scudzenie, inscenovanie, exotizácia jazyka a sebareflexia (Blum-Barth 2021).

pochopenie alebo interpretáciu jeho celého diela (Blum-Barth 2021: 107). „Cudzí jazyk je pre mňa dobrý literárny filter. Tým pádom mám odstup od tých emócií, ktoré by som v materinskom jazyku veľmi ťažko vyjadrovala, lebo by ma to bolelo. A takto som si vytvorila z nemčiny literárny jazyk a je to ako filter, je to ako niečo, čo sa ma netýka. Čiže písať v cudzom jazyku je pre spisovateľa dobrá vec. Môže sa odosobniť od emócií alebo od svojich vlastných problémov“ (Brežná 2023 [online]). Úryvok z rozhovoru s I. Brežnou reprezentuje z pohľadu jazykového komentára a jeho realizácie vo forme odstupe priestor, ktorý umožňuje viacjazyčným autorom so skúsenosťou emigrácie písať aj o traumatických veciach. Použitie cudzieho jazyka sa pre nich stáva akýmsi ochranným štítom a prostriedkom, ako sa čiastočne odosobniť od vlastného prežívania.

V materinskom jazyku majú slová významy, ktoré sú pre hovoriaceho intuitívne zrozumiteľné, nevznikajú v ňom prázdne priestory alebo medzery vo významovom kontexte. Na získanie odstupe od jazyka sú však tieto medzery potrebné, umožňujú oddeliť slová od ich bežných významov a kontextov, čím vytvárajú priestor pre nezaujatý, posunutý a oautomatizovaný pohľad na jazyk (Blum-Barth 2021: 108). Táto vzdialenosť pomáha vnímať jazyk nielen ako nástroj komunikácie, ale takisto ako objekt reflexie a kreatívnej manipulácie. Vzdialenosť a odstup k získanému jazyku tematizuje I. Brežná napríklad v poviedke z roku 1992 *V zrkadle jazyka*: „Moje nemecké slová sú mi také vzdialené, aký ďaleký je odstup, čo majú k sebe ľudia, ktorí sa narodia už dospelí. Píšem po nemecky, akoby som obsadzovala cudzie územie, a z mojich lúpežných ťažení sa mi krúti hlava“ (Brežná 2005: 224). Autorkin pocit odstupe a vzdialenosti od nemeckých slov naznačuje pocit neistoty v cudzej krajine, keď stretávame tváre, ktorých minulosť a kolektívnu pamäť nepoznáme. Samotný proces písania prirovnaný k dobývaniu či vnikaniu na neznámu pôdu zahŕňa v kontexte metamultilingvizmu snahu autorky nájsť si vlastný spôsob vyjadrovania sa v cudzom jazyku, nech už sú dôvody akékoľvek. Tento proces však reflektuje dynamiku viacjazyčnosti a úsilie o komunikáciu cez jazykové hranice, čo podčiarkuje význam jazykových experimentov pri vytváraní literárnych diel. V tvorbe I. Brežnej sa tak dá pozorovať úsilie o objavenie vlastného štýlu vyjadrovania sa v cudzom jazyku.

Autori so skúsenosťou emigrácie využívajú jazyk často na vytvorenie obrazu straty identity, domova, kultúrnej príslušnosti, pocitu izolácie a odlúčenia. Cez komentujúcu funkciu metamultilingvizmu poukazujú na chápanie sveta a seba samých cez jazyk. Tento obraz býva plný metafor a symbolov, ktoré pomáhajú čitateľom pochopiť hĺbku a význam tejto skúsenosti.

„Slová, ploché a tupé, sa zošúverili na akúsi morzeovku. Viseli voľne vo vzduchu a keď sa ku mne približovali, narážali na moje brnenie. Slová už neboli kúzelnou škatuľkou s niekoľkými dnami, zneli tvrdo a pravidelne ako chod robota. Už nevysielali do všetkých buniek tela elektrický prúd, všetky svetlá vyhasli. Slová už neboli závratnou húsenicovou dráhou; nedalo sa s nimi hrať, boli pracovité, bez zmyslu pre humor. Pochopila som, že domov znamená materský jazyk. Magnet reči ma už nedržal pohromade, rozložila som sa na tisícky drobných čiastočiek kovu“ (Brežná 2005: 277).

V úryvku z textu *Slovenské fragmenty* (1981)⁵ sa autorke podarilo použitím umeleckých jazykových prostriedkov komplexne vyjadriť pocity spojené so stratou svojej jazykovej a kultúrnej komunity. Tento text napísala po trinástich rokoch v exile, kde žila stále v presvedčení o doživotnosti svojej emigrácie bez možnosti návratu do vlasti. Emocionálna hodnota slov a ich schopnosť komunikovať pocit straty či vnútorný konflikt sa ukazujú ako dôležitý prostriedok na udržanie identity v novom prostredí. Nejde tu však len o emocionálny vzťah k jazyku. Spojenie „rozložila som sa na tisícky drobných čiastočiek kovu“ evokuje telesnú reakciu na jazyk. Dôležité nie je len intelektuálne vnímanie jazyka ako nejakého abstraktného konceptu, ale rovnako zdôraznenie telesného zážitku, ktorý má na autorku fyzický a emocionálny dosah.

I. Brežná uplatňuje vo vzťahu k jazykom multisenzorický prístup, odhaľujúc tak vnímanie jazyka nielen ako statickej entity, ale predovšetkým ako dynamického procesu, ktorý ovplyvňuje jej celkovú existenciu: „píšem dotykmi“ (Brežná 2005: 224), „Fascinácia jazykmi na mňa vplýva telesne, jazyk prijímam najprv pokožkou, potom sa mi prelieva do obrazov, do tela“ (Brežná 2005: 223). „Pohráva sa s jazykmi a zamýšľa sa nad kožou ako prostriedkom komunikácie“ (Cviková 2005: 301). V tejto súvislosti sa ponúka na ilustráciu aj vizuálne vnímanie jazyka z románu *Nevďačná cudzinka*, v ktorom hlavná protagonistka v pozícii tlmočnice tematizuje jazyky a vzťah k nim: „Mám rada ten okamih, keď predom mnou už stojí človek a jazyk sa z neho vylúpane. Často ho uhádnem už pár sekúnd predtým. Na tvare úst vidím, aké hláskové kombinácie ich formovali“ (Brežná 2014: 11). Jazyk ako niečo vizuálne a hmatateľné nie je iba abstraktným nástrojom komunikácie, ale je možné vidieť a chápať ho na základe vizuálnych a hmatateľných znakov, ako sú pohyby tváre a úst. Na druhej strane vedomosť o materinskom jazyku alebo jazykovom variante druhých pomáha vytvoriť si predstavu o etnickej a geografickej či sociálnej príslušnosti a aktivuje naše presvedčenia o jazyku, naše názory a očakávania.

Z perspektívy nazerania na jazyk cez koncept metamultilingvizmu sa dá rozpoznať aj kritika „hostóvskej“ spoločnosti v románe *Nevďačná cudzinka*, kde rozprávačka prirovnáva svoj vzťah s miestnymi dialektami k tragickému rečovému manželstvu: „Tunajší s obľubou častovali cudzích svojimi dialektmi, jedno nárečové jedlo za druhým. Vodili nás od údolia k údoliu, z jedného nárečového dvora do druhého [...] Dialekt bol pachom príbuzenstva, jeho rozpoznávacím znakom. Ten, kto nepáchol po dialekte, ostal cudzím niktošom [...]. Hovoriac spisovným jazykom som denne oznamovala: ‚Dialekty patria vám. Naučím sa im rozumieť, ale hovoriť nimi nebudem‘“ (Brežná 2014: 126-127). V citáte slúžia dialekty jednak ako prostriedok sociálnej inklúzie pre miestnych obyvateľov, jednak ako deliaca čiara medzi domácimi a prisťahovalcami. K existencii sociálnych bariér sa hlavná rozprávačka síce stavia kriticky, no sama sa rozhodne

5 Za text *Slowakische Fragmente: So kam ich unter die Schweizer* (1981) dostala I. Brežná v roku 1984 Cenu Univerzity Bern za literatúru v nemeckom jazyku pre cudzincov.

nezaradiť tento variant do svojho jazykového repertoáru,⁶ a tak akceptovať hranicu binárnosti cudzieho a vlastného.

Exil a s ním spojená zmena jazyka sú vždy hraničnou udalosťou v živote človeka, o to viac v živote literáta, pre ktorého je jazyk existenčnou záležitosťou. Ako tichú prázdnotu opisuje emigráciu aj I. Brežná: „Emigrácia bola pre mňa hluchá diera, do ktorej som spadla a onemela. Stratila som reč, čiže to najdrahocenejšie pre človeka, ktorý sa chcel stať spisovateľkou“ (Brežná 2005: 158). Emigrácia, vyhnanstvo, vysídlenie či problematizácia jazyka sa tak stávajú literárnym toposom v diele (viacjazyčného) autora s danou skúsenosťou. Z pohľadu metamultilingvizmu sa v týchto dielach často reflektuje jazyk, ktorý môže, ale nemusí byť súčasťou literárneho textu. Metamultilingvizmus ako technika viacjazyčného písania⁷ tak pôsobí ako „generátor literárnej viacjazyčnosti autorov“ (Blum-Barth 2021: 106).

Viacjazyčná literatúra môže poskytnúť dôležitý prístup k jazykovým, kultúrnym a sociálnym fenoménom odlišnosti, pretože často zobrazuje skúsenosti ľudí žijúcich v multikultúrnych spoločnostiach (Dembeck – Parr 2020: 9). Títo ľudia frekventovane používajú viaceré jazyky v každodennom živote a ich skúsenosti sú často formované ich multikultúrnym pozadím, tak ako je to aj u I. Brežnej, ktorá poukazuje na dôležitosť viacjazyčnosti a kultúrnej diverzity v súčasnom svete. „Niekedy privriem oči a počúvam jazyky, virvar nezrozumiteľných jazykových útržkov [...] Je to pôžitok len počúvať, nerozumiieť obsahu a vedieť, že ľudstvo [...] je tu a ja načúvam jeho zvukom. Exil mi dal do daru tento rádioprijímač, tak krútim gombíkom. Hrá čoraz hlasnejšie, čoraz hlasnejšie“ (Brežná 2014: 153). Viacjazyčná literatúra získava v období globálnej interakcie a multikulturalizmu na dôležitosť a predstavuje výzvu pre filologické pracovné nástroje, tradične navrhnuté na analýzu textov v jednom jazyku. Môže pomôcť prekonať obmedzenia národno-filologickej perspektívy, často založenej na predpoklade, že literatúra je produktom jednej kultúry. Pomáha tak rozširovať predstavu o svetovej literatúre a o tom, čo literatúra môže byť (Dembeck – Parr 2020: 10).

Viacjazyčnosť je v dnešnom komplexnom a poprepájanom svete už samozrejmosťou; vo väčšine miest na svete spolunažívajú rôzne jazyky alebo ich varianty. Hoci koncept jednojazyčnosti bol umelo konštruovaný v minulosti a často vyplynul zo systematickej jazykovej politiky smerujúcej k štandardizácii, vplyvy iných jazykov možno zaznamenať dokonca aj v oblastiach, kde prevláda jednojazyčnosť: „Všetci hovoriaci (aj údajne jednojazyční) a všetky kultúry, komunity, spoločnosti alebo inštitúcie (aj tie najdogmatickejšie) sú fakticky viacjazyčnejšie ako z hľadiska jazyka tie najheterogénnejšie romány“ (Gramling 2020: 41-42). Lingvistiká a literárna veda si dnes kladú otázku, či je vôbec možné hovoriť o existencii jednojazyčnosti. Vzhľadom na aktuálne poznatky sa javí pravdepodobnejším tvrdenie, že ide skôr o existenciu plurilingvizmu, ktorý môže byť viac či menej zreteľný v rôznych kontextoch. Rovnaký názor má aj Yasemin Yildizová, podľa

6 Koncept jazykového repertoáru zaviedol do sociolingvistiky John J. Gumperz. Obsahuje „všetky akceptované spôsoby formulovania správ a poskytuje zbrane pre každodennú komunikáciu. Hovoriaci si z tohto arzenálu vyberajú podľa toho, aké významy chcú vyjadriť“ (Gumperz 1964: 138). Jazykový repertoár je produktom biografických momentov a spoločensko-politických faktorov s jazykovými ideológiami, ktoré im zodpovedajú.

7 Medzi techniky viacjazyčného písania zaraďuje N. Blum-Barthová okrem metamultilingvizmu aj preklad a intertextualitu (Blum-Barth 2021: 16).

144 ktorej je monolingvizmus prístup predpokladajúci existenciu jedného „pravého“ jazyka pre každého jednotlivca či spoločnosť a tento jazyk je spojený s jedinečnou etnicitou, kultúrou a národom (Yıldiz 2012). Tlak monolingvizmu nezakrýva len historické viacjazyčné praktiky, ale zahrňa aj aktívne procesy presadzovania jednojazyčnosti, ktoré vytvárajú viac monolingválnych jednotlivcov, komunit a inštitúcií, čím výrazne ovplyvňuje jazykovú rozmanitosť. Môže viesť k strate jazykov, kultúr a identity, k diskriminácii a marginalizácii viacjazyčných ľudí. Nakoniec nemusíme ísť ďaleko do minulosti. Stačí si spomenúť na medzivojnovú viacjazyčnú Bratislavu či vnímanie nemčiny a maďarčiny po druhej svetovej vojne ako jazyka nepriateľov. „Nemčina a maďarčina diskvalifikovali viacjazyčných Bratislavčanov často nielen etnicky, ale aj triedne. Dôsledkom rôznych násilných a mocensky riadených procesov sa väčšina obyvateľstva na Slovensku stala jednojazyčnou“ (Tancer 2016: 11).⁸ Je to aj prípad starej mamy I. Brežnej, sliezskej Nemky, ktorá po vojne, pre hrozbu represii zo strany štátu, zatajovala svoj pôvod a neopovažovala sa hovoriť po nemecky. „To, že babka pochádza z našich nepriateľov, je tajomstvo. [...] Keď to nikto nepočuje, učí ma v nepriateľskej reči, ktorú vyhlasuje za svetový jazyk, jednu vetu“ (Brežná 2010: 151).

Históriu literatúry sprevádzajú viacjazyčné diela už od staroveku. Petr Mareš upozorňuje na výskyt viacjazyčnosti v dráme, kde repliky postáv v cudzom jazyku slúžili na ich charakteristiku a zároveň ako prostriedok komiky (Mareš 2003: 19). V stredovekých literárnych textoch sa jazyky využívali na reprezentáciu rôznych sfér ľudského sveta (latinčina ako jazyk vzdelancov a náboženskej liturgie), na ich voľbu mali však vplyv aj žáner, téma či funkcia textu. V kontexte viacjazyčnosti išlo často o miešanie jazykov a výskyt makaronizmov,⁹ čiže hybridizácie textu na úrovni slov (Burkard – Hundt 2018: 166). V prípade autorov migračnej literatúry¹⁰ je textová viacjazyčnosť spojená nielen s fenoménom migrácie a globalizácie, ale zakladá sa taktiež na tradícii heterolingválneho písania v literárnych dielach vytvorených v polyetnických regiónoch, ako zdôrazňuje translatologička a jazykovedkyňa Renata Makarska v kontexte poľských autorov v Nemecku (Makarska 2015: 120). Škála možných techník interkultúrneho a heterolingválneho písania je – slovami Renaty Cornejovej – veľmi široká,

„od všeobecnejšie formulovanej interakcie medzi nemčinou a latentným (cudzím) jazykom, procesmi textovej kondenzácie, stratégiou synchronne štruktúrovaného naratívneho jazyka či princípom jazykovej dekompozície a rekonfigurácie cez slobodu v morfológii, historickú hĺbku jednotlivých slov, inscenované odcudzenie, poetické inscenovanie metaforickej vizuality, interkultúrnemu intertextualitu a synchronizáciu jazykov až po inscenovanie jazyka a sebazobrazenie jednotlivých autorov či vedomé vzdanie sa kultúrnej pamäte či vylúčenie interkulturality“ (Cornejo 2023: 28).

8 Príbehu bratislavskej viacjazyčnosti sa Jozef Tancer podrobnejšie venoval v monografii *Rozviazané jazyky* (2016).

9 Poľská historička umenia Stefania Skwarczyńska obhajovala makaronizmy ako „rafinovanú formu protestu proti slušnosti jazyka“ (Skwarczyńska 1937: 342).

10 Pojem Migrantenliteratur sa používa v nemeckej jazykovej oblasti na označenie literárnych diel tematizujúcich migráciu. Autor príbehu pritom nemusí mať s (e)migráciou osobnú skúsenosť (Röscher 1993: 167-177).

Po príchode do švajčiarskeho Bazileja sa I. Brežná rozhodla emigrovať aj do jazyka a vytvorila si z neho literárny nástroj, ktorý jej pomohol vyrovnávať sa s novou situáciou, tematizovať stratu domova a identity. Aj český básnik Ivan Blatný prišiel po emigrácii v roku 1948 nie iba o fyzickú pôdu pod nohami, svoje spoločenstvo a prostredie, v ktorom tvoril, ale predovšetkým o jazyk. „Nezbýva než [...] emigrovať ešte do jazyka. Literárni emigrace se nemůže vyhnout schizofrenii řeči“ (citované podľa Kroutvor 2000: 44). V kontexte literárnej tvorby a zažívania emigrácie a s ňou spojenej straty vlastného jazykového a kultúrneho spoločenstva, keď je človek vystavený novým jazykovým vplyvom a kultúrne-mu tlaku, môže jazyková schizofrénia symbolizovať jedinečný začiatok experimentovania s jazykmi, v ktorom figuruje viacjazyčnosť ako konštitutívny prvok literárnych textov. Ide o spôsob, ktorým je možné vyjadriť bohatstvo jazykového a kultúrneho dedičstva, ale zároveň i dynamiku emigrácie.

V celku diela I. Brežnej je prítomnosť materinského jazyka a jazykov vo všeobecnosti viditeľná alebo citelná neustále, či už reflexiou jej vnímania tohto nástroja porozumenia a odstupu v súlade s tvrdením Pierra Bourdieuho, že „každý jazykový systém je vždy nástrojom prejavu, ale zároveň aj nástrojom cenzúry“ (Bourdieu 1992: 19), ale aj jeho explicitnou či implicitnou prítomnosťou v texte. Poetický jazyk I. Brežnej sa tak dá označiť za viacjazyčný, pričom autorka svoju viacjazyčnosť v textoch sama inscenuje. Jazyky v jej diele vedú vzájomný dialóg; pohybujú sa na hranici vlastného a cudzieho (Bachtin 1979: 185). Dominantným jazykom jej textov je nemčina, no heterogenita jazykov a ich variantov prítomných v jej jazykovom repertoári vytvárajú svojim vzájomným prelínaním, kooperáciou či odstupom pôdu pre heterolingválne písanie: „Dialogickosť jazykov [...] je tak vyjadrením integrácie iných kultúrnych a jazykových aspektov“ (Blum-Barth 2021: 55).

Manifestná, latentná a exkludovaná viacjazyčnosť

Na preskúmanie spôsobu, akým sa autor vyrovnáva s viacerými jazykmi v rámci svojho diela, či na systematické rozdelenie a diferenciaciu literárnej viacjazyčnosti navrhuje N. Blum-Barthová tri kritériá súvisiace s analýzou internej roviny textu (Blum-Barth 2021: 64). Vychádza pritom z premisy formulovanej Giuliou Radaelliovou, ktorá pod literárnou viacjazyčnosťou chápe intratextuálnu viacjazyčnosť (Radaelli 2014: 157). Podľa nej „literárny text sa označuje ako viacjazyčný, ak okrem svojho základného jazyka obsahuje manifestne, latentne alebo exkludované aj iný jazyk“ (Blum-Barth 2021: 63-64).¹¹

Už samotný pojem manifestná viacjazyčnosť alebo aj horizontálna forma viacjazyčnosti indikuje jej jednoduchú identifikovateľnosť na povrchu textu. J. Cviková zachovala v preklade poviedky I. Brežnej *Karibský bál* zaradenej do knihy *Tekutý fetiš* (pôvodne 1990; slovenský preklad Brežná 2005: 179-195) prejav manifestnej viacjazyčnosti vo forme súbežnosti jazykov, teda sporadického použitia jazyka odlišného od hlavného jazyka textu, bez prekladu alebo dodatočného vysvetlenia jeho významu. Tematizovanie ambivalentnosti čiernej a bielej pokožky cieľi na konfrontáciu (vzájomných) predsudkov, mentalít, hodnôt, názorov, a tak prispieva spolu s viacjazyčnosťou k vytvoreniu pocitu exotickosti a vzdialenosti.

11 Popri viacjazyčnosti na internej úrovni textu bádatelia rozlišujú aj viacjazyčnosť na externej úrovni textu, ale stále v rámci súborného diela jedného autora (Kremnitz 2015; Blum-Barth 2021).

146 Povedka má silno erotický charakter, ktorý umocňuje samotná francúzština ako jazyk intímnych či vášnivých momentov príbehu. „Collé, collé, levé, levé, caresse, c'est comme ça, c'est comme ça ...‘ Čierna a biela. Usalašili sa na dvoch koncoch farebnej škály“ (Brežná 2005: 180). Krátke francúzske frázy sú podľa môjho pozorovania v celom texte použité súbežne s hlavným jazykom za účelom stvárnenia multilingválneho prostredia, autenticity a kultúrnej rozmanitosti postáv. Pre lepšie uchopenie celého delenia by sa vyššie uvedený úryvok dal identifikovať podľa nasledujúceho znázornenia: viacjazyčné písanie → metamultilingvizmus → literárna viacjazyčnosť → manifestná literárna viacjazyčnosť → prepínanie jazyka/zmena jazyka → *súbežnosť jazykov* → Karibský bál.

Ďalšou formou použitej manifestnej viacjazyčnosti v texte, i keď u I. Brežnej len sporadicky, je paralelnosť jazykov.¹² V tomto prípade sa jedna sekvencia textu cituje v cudzom jazyku a zároveň je preložená aj do dominantného jazyka textu. „Aká si tam krásna,‘ rufe ich aus. ‚Wie wunderschön du da aussiehst,‘ heißt das auf Slowakisch“ (Brežná 1996: 47). Paralelnosť jazykov v citovanom úryvku z poviedky *Pašeráčka jazyka: Stretnutie s Libušou Moníkovou* je výsledkom parafrazovaného prekladu, keď za inojazyčnou vetou nasleduje preklad integrovaný do textu v dominantnom jazyku diela. Autorka tým zdôrazňuje cudzojazyčnosť komunikačnej situácie; tento spôsob koexistencie jazykov v texte je však aj spôsobom, ako sprístupniť porozumenie cudzieho nemeckým čitateľom. Zaujímavosťou v slovenskom preklade je absencia tejto formy viacjazyčnosti vzhľadom na prispôbenie jazyka prekladu očakávaniam alebo normám cieľového jazyka. „Aká si tam krásna,‘ hovorím jej“ (Brežná 2005: 232). Ilustrácia prostredia s existenciou viacerých jazykových vplyvov¹³ však napriek tomu ostáva zachovaná, a to vďaka prítomnosti exkludovanej viacjazyčnosti, čiže vylúčenia jazyka/jazykov z textu, ktoré patria do rozprávej reality. „Teraz hovorí po česky“ (Brežná 2005: 232), „Nemčina je pre mňa otvorená,‘ hovorí Libuše“ (Brežná 2005: 237). Tá rovnako ako ostatné formy viacjazyčnosti slúži na reprezentáciu multikulturalizmu a metamultilingvizmu v podobe rozprávania o jazykoch a premýšľania o nich.

„Ruština. Poznám ju iba z exilu, od Rusov uzavretých v mikrokozme emigrantov [...] Moja nemčina sú fotografie ženských aktov slepého fotografa. [...] Slovenčina. Keď som sa po dvadsaťjeden rokoch exilu vrátila do Bratislavy [...] pokúsila som sa o premenu z vizuálnej na akustickú bytosť. Zatiaľ čo vo Švajčiarsku dokážem vyžiť z obrazov, helvétske dialekty redukujem [...] na tichú kulisu [...], v Bratislave som prežila vďaka tónom“ (Brežná 2005: 223-225).

Exkludovaná alebo vylúčená forma viacjazyčnosti sa v textoch vyskytuje v podobe tematizovania jazykov bez toho, aby ovplyvnili východiskový jazyk textu. Je teda v texte prítomná, ale nie je explicitne vyjadrená. V úryvku z textu

12 Paralelnosť jazykov zaraďuje R. Makarska k štyrom základným formám textuálnej viacjazyčnosti, spolu s citátom z cudzieho jazyka (barbarizmom) či hybridizáciou jazykových systémov v rovine tvorby nových slov a flexie (Makarska 2015: 122-123).

13 Jedna veta v cudzom jazyku ešte nerobí text viacjazyčným. Pre viacjazyčnú literatúru platí, že poetický efekt nie je len dôsledkom odchýlky od monolingválnej normy, ale musia byť prítomné aj iné literárne postupy a fikčné prvky, aby sa text, ktorý v jazykovom zmysle využíva viacero jazykov, mohol považovať za literárny (Kilchmann 2016: 43-64).

V *zrkadle jazyka* sa dá identifikovať jej „výroková formulka“,¹⁴ pričom ide o situáciu, v ktorej sa jazyk pomenuje, ale nerealizuje, čo naznačuje vzťah autorky k rôznym jazykom a ich variantom, ktoré aktívne ovláda alebo im rozumie. Z pohľadu literárnej viacjazyčnosti a metamultilingvizmu artikuluje I. Brežná vplyv jednotlivých jazykov na vytváranie vrstiev jej identity, demonštruje vzťah k iným kultúrnym spoločenstvám, zaznamenáva, ako ovplyvňujú jej myšlienky a pocity, ako sa to odráža v jej jazykových postojoch.

Dve ukážky z autofiktívneho románu *Na slepačích krídlach* potvrdzujú „odkaz na jazyk“, ktorý N. Blum-Barthová považuje za formu exkludovanej viacjazyčnosti (Blum-Barth 2021: 77).¹⁵ Z textu je možné vďaka znalosti reálií vydedukovať, o aké jazyky ide, i keď nie sú explicitne pomenované: „Keď bol dedko mladý, [...] prišiel do veľkého mesta, kde hovorili rečou našich utláčateľov“ (Brežná 2010: 71). Výraz „reč našich utláčateľov“ je symbolom politického a kultúrneho útlaku zo strany iného jazykového spoločenstva, ktoré formuje spôsob, akým postavy vnímajú svoje prostredie a identitu. Prítomný je tiež odkaz na dva paralelné svety a jazyky v rámci jedného spoločenského a jazykového systému. Oproti svetu rodiny stojí oficiálny, inštitucionalizovaný svet socialistického Československa plný ideologickej indoktrinácie, ktorý zastupujú škola a propaganda: „Žeby ju do väzenia dostalo slovo? V našej krajine sú slová nebezpečné. Bojím sa, že to bolo moje slovo [...] Sú to dva svety a dva jazyky“ (Brežná 2010: 21). Na označenie exkludovanej formy viacjazyčnosti používa E. Sturm-Trigonakisová termín metamultilingvizmus, pričom obidva termíny chápe ako rozprávanie o jazykoch v najširšom zmysle a považuje ich za formu viacjazyčnosti v rámci novej svetovej literatúry (Sturm-Trigonakis 2007: 133).

Exkludovaná viacjazyčnosť sa prejavuje vo vylúčení akýchkoľvek cudzojazyčných lingvistických prvkov z literárneho diela. O viacjazyčnosti v literárnom texte síce informuje, v popisovanom svete nie je ale na (sub)textovej úrovni prítomná. Na vyjadrenie implicitného vzťahu medzi jazykmi, ktoré spolu v texte koexistujú a komunikujú v skrytej podobe, presmerujem preto pozornosť na rovinu latentnej viacjazyčnosti a pomôžem si citátom od Immacolaty Amodeovej: „Jazyk, v ktorom je text napísaný, dialogizuje s iným jazykom. Necháva v sebe zaznievať iný jazyk, aj keď tento jazyk nie je explicitne uvedený“ (Amodeo 1996: 121). Tento fenomén latentnej viacjazyčnosti vytvára priestor na interpretáciu a porozumenie textu s ohľadom na jeho komplexné jazykové a kultúrne kontexty.

V diele I. Brežnej možno pozorovať latentnú literárnu viacjazyčnosť často prostredníctvom kalkov, teda výrazov alebo idiomatických spojení prevzatých z cudzích jazykov, zachovaných v ich pôvodnej forme alebo s minimálnymi modifikáciami. Tieto lingvistické prvky sa integrujú do textu bez explicitného označenia alebo prekladu a vytvárajú tak subtílnu vrstvu jazykovej hĺbky, ktorá spravidla odkazuje na iný jazykový kontext. Latentná viacjazyčnosť vyžaduje od čitateľa jazykovú sústredenosť a schopnosť použiť kalky identifikovať, prípadne znalosť konkrétnej kultúry a jazykových nuáns, čo vystihujú slová L. Moníkovej: „Ich schreibe eigentlich Tschechisch in deutscher Sprache“ („Na písanie

14 V nemeckom jazyku ako Inquit-Formel (Blum-Barth 2021: 87).

15 Na rozdiel od N. Blumovej-Barthovej chápe G. Radaelliová odkaz na jazyk ako realizačnú formu latentnej viacjazyčnosti (Radaelli 2011).

148 v nemčine používam český jazyk“, citované podľa Cornejo 2010: 173). Práca s latentnou viacjazyčnosťou je potom akýmsi estetickým projektom autora, ktorý s ňou pracuje cielene na vytvorenie efektu scudzenia dominantného jazyka textu a vytvorenia atmosféry cudzojazyčnosti. Literárny text teda „vykazuje na povrchu jednojazyčnú štruktúru“ (Radaelli 2011: 77).

Bohatým zdrojom latentnej literárnej viacjazyčnosti v diele I. Brežnej je román *Na slepačích krídlach*, na ktorý odkazuje samotná autorka: „Vedome používam v nemčine slovenské výrazy. [...] v poslednom románe som ich použila veľa. [...] Musím to však čitateľovi vysvetliť“ (Brežná 2008 [online]). Pri identifikácii latentnej viacjazyčnosti v textoch I. Brežnej vychádzam z delenia N. Blum-Barthovej, podľa ktorej ide o „umelecko-tvorivú formu odautomatizovaného a hravého použitia jazykov“ (Blum-Barth 2021: 78).¹⁶ Zároveň ju v kontraste k manifestnej viacjazyčnosti, ktorá sa prejavuje horizontálne, konceptualizuje ako literárnu viacjazyčnosť s vertikálnym charakterom. Identifikáciu latentnej viacjazyčnosti v románe uľahčuje dodatočné vysvetlenie, čo naznačila sama autorka. Tak sa napríklad cudzojazyční čitatelia konfrontujú s frázami v podobe kalkov ako „türkischer Kaffee“ (Brežná 2008: 43), „ein lustiges Mädchen“ (Brežná 2008: 116), „zum Wasser schicken“ (Brežná 2008: 116), ktoré v nemeckom jazyku neexistujú a bez vysvetlenia by sťažovali, dokonca znemožňovali porozumenie kultúrneho kontextu. Pri spojení „türkischer Kaffee“ ide o doslovný preklad zo slovenčiny a aj bez bližšieho vysvetlenia je čitateľom ponúknutý zrozumiteľný kultúrny kontext, teda že ide o typ tradície pitia kávy v opisovanom kultúrnom spoločenstve. „Mama hovorí, že je najvyšší čas, aby som sa naučila piť tureckú kávu. Nedá sa tomu vyhnúť, bez pitia kávy nemôže dáma chodiť na návštevy. Mama naleje kávu do porcelánovej šálky a nelútostne sa pozerá, ako trpím. Kávová usadenina víri v horúcej, horkej černote a lepí sa mi na jazyk“ (Brežná 2010: 55-56). Podobným príkladom je spojenie „ein lustiges Mädchen“ (Brežná 2008: 116) či „zum Wasser schicken“ (Brežná 2008: 116), kde autorka následne poskytuje dodatočné vysvetlenie tohto pojmu:

„Môj otec [...] zaobstaral víno, pozval tetu, robil jej komplimenty a hladkal ju. Potom šiel na korzo a vytáral to [...] A tak všetci na korze vedeli, že teta je veselé dievča. Keď sa o nejakom dievčati povie, že je veselé, je to hanba pre ňu i pre celú jej rodinu. Všetci na korze boli presvedčení, že náš ujo pustí tetu [...] k vode, čo znamená asi toľko, ako poslať niekoho do čerta“ (Brežná 2010: 153).

Doslovné preklady slovenských pojmov, ako uvádza Katarína Motyková, poskytujú nemeckým čitateľom len primárny význam slova, ktorý v dôsledku konvenčného používania v slovenčine slovenskí čitatelia takmer nevnímajú (Motyková 2012: 179-180). Zároveň dodáva, že I. Brežná sa prostredníctvom gramatických a lexikálnych prostriedkov nemeckého jazyka usiluje imitovať špecifické vlastnosti slovanských jazykov, ako sú zdobneniny. Tie sú pre slovenčinu typické, v nemčine sa však používajú sporadicky na vytvorenie deminutív podstatných mien,

16 N. Blum-Barthová kategorizuje do oblasti latentnej literárnej viacjazyčnosti neoznačený citát, inkorporáciu, kalk, interlingválnu slovnú hru, latentnú jazykovú rozmanitosť a obohatenie jazyka (Blum-Barth 2021: 78-79).

nikdy nie iných slovných druhov. Ich použitie v texte môže mať rôzne funkcie, od vyjadrenia náklonnosti až po vytvorenie humorného efektu, ktorý je zjavný aj v tomto prípade. Ich použitie v nemeckom texte v kombinácii so slovesom „gehenchengehen“ (Brežná 2008: 29) a príslovkou „ruhigelein“ je súčasne účinným prostriedkom na priblíženie špecifického kultúrneho prvku a jazykového kontextu komunity, o ktorej sa v texte píše. „So zdobneninami v našom jazyku je to tak: Všetko, čo človek miluje, zmenšuje, robí z toho niečo roztomilé a neškodné, aby láske uľahčil lásku [...] Od dospelých si hneď vyslúžim ušká a topánočky a nemôžem vedľa nich pomaly kráčať, ale musím pomalinky bežinkať“ (Brežná 2010: 37).

K prepojeniu dvoch jazykových systémov dochádza v románe aj prostredníctvom inkorporácie slovenských mien na lexikálnej úrovni v nemeckom texte. Do literárneho nemeckého kontextu tak vstupujú mená „Boženka, Petrik, Hund Puntík“ (Brežná 2008: 139), Ludka (Brežná 2008: 119), Slávka (Brežná 2008: 129) alebo Ďurko (Brežná 2008: 133). Pochopenie týchto jazykových experimentov umožňuje čitateľom kontext, do ktorého sú zdobneniny, toponymá a kalky zasadené. Monika Schmitz-Emansová vidí viacjazyčnosť ako poeticko-literárny princíp s mnohými tvármi, ktorý umožňuje autorovi používať viacero jazykov v jednom texte (Schmitz-Emans 1997: 92). Môže ísť pritom o začlenenie jednotlivých cudzojazyčných slov alebo fráz do textového korpusu, použitie jazykových prvkov z rôznych jazykov v neobvyklom kontexte s cieľom vytvoriť nový význam či vytvorenie idiómu, ktorý kombinuje prvky z viacerých jazykov. Možnosti ich použitia sú v podstate neobmedzené. Ako príklad uvádzam sloveso „tswirirken“ (Brežná 2008: 8), ktoré spisovateľka vytvorila zo slovenského slovesa čvirikat tým, že ho prispôsobila fonetickým a morfológickým normám nemeckého jazyka (Motyková 2012: 178): „Babka neznáša ani vrabce, aj to sú vraj darmožráči. Má rada sýkorky, tie pekne spievajú [...] babka tvrdí, že vrabce čvirikajú, a to nie je žiaden spev“ (Brežná 2010: 8). Iný prípad je slovo „Emigrázia“ (Brežná 2016: 104), ktoré figuruje v pôvodnom nemeckom texte. Ako ukazuje nasledovný úryvok, I. Brežná ním naznačuje prekonanie binárneho nazerania na pojmy domov a cudzina: „Ani v národe cudzincov neboli všetci rovnoprávni. Bola to klanová spoločnosť zložená z etnických skupín [...] Odmietla som sa nechať chytiť do etnickej pasce: ‚Volám sa *Emigrácia*. Moja vlasť je byť cudzinkou. Odtiaľto sa už nenechám emigrovať““ (Brežná 2014: 116-117). Ide tu o kreatívny spôsob prenosu pojmu na lexikálnej úrovni z materinského jazyka (emigrácia) do cieľového jazyka (Grazie), čím sa aktualizuje v nemeckom prostredí recipovaný filozofický spis Friedricha Schillera *O milosti a dôstojnosti* (Über Anmut und Würde, 1793)¹⁷ s výrazom „pekná duša“ („schöne Seele“), čím autorka môže naznačovať získanie harmónie a morálnej integrity vo svojej novej vlasti, ako aj zdôrazňovať osobitý, estetický charakter emigrácie. Ako konštatoval už J. Tancer, Grácia „obohacuje existenčné otázky exilu o esteticko-morálne konotácie a prezentuje ženskú krásu rozprávačky“ (Tancer 2019: 231).

17 F. Schiller zaviedol pojem krásnej duše pre označenie jednotlivca, ktorý koná v súlade s morálnymi princípmi bez vnímania nátlaku, povinnosti či svedomia zvonku, pričom jeho konanie odzrkadľuje vnútornú podstatu osobnosti: „V krásnej duši je to teda, kde zmyselnosť a rozum, povinnosť a náklonnosť v harmónii sú a grácia je ich vonkajším vyjadrením“ (Schiller 1966: 408-409).

K dielu I. Brežnej možno pristupovať cez koncept metamultilingvizmu v jeho najširšom ponímaní v zmysle reflexie písania a jazykov, ako ho definuje E. Sturm-Trigonakisová (2007: 133). Ako výsledok heterolingválneho písania poukazuje tento koncept na prepletenosť a koexistenciu jazykových vplyvov v literárnych textoch a vyjadrenia autora k interkultúrnemu a viacjazyčnému písaniu. Prispieva tak k vytváraniu nových významových hĺbok, intertextových odkazov a kreatívnych konotácií. Zároveň zachytáva a odhaľuje tvorivý proces hľadania či experimentovania.

Spisovateľka I. Brežná využíva metamultilingvizmus ako účinný literárny prostriedok na vyjadrenie svojej jedinečnej hybridnej identity a kritických úvah o jazyku a jeho funkciách. Výsledkom jeho vplyvu je obohatenie textu o rôzne kultúrne a jazykové perspektívy, čím prispieva k hlbšiemu porozumeniu textu, sprostredkovaniu cudzieho i neznámeho, a tým k rozšíreniu jeho významu. Texty I. Brežnej charakterizuje jeho prítomnosť v podobe komentárov postáv či rozprávačky reflektujúcich jazykové rozdiely a odhaľujúcich autorské viacjazyčné písanie. Rozhodnutím používať cudzí jazyk ako ochranný štít a prostriedok na odosobnenie sa od vlastných emocionálnych skúseností podčiarkuje dôležitosť odstupu ako jedného z aspektov metamultilingvizmu v procese literárnej tvorby. Spracovaním skúseností emigrácie zároveň odhaľuje svoj multisenzorický pohľad na jazyk a jeho vplyv na vlastnú existenciu. Z aspektu konceptu metamultilingvizmu taktiež reflexívne analyzuje využitie dialektov ako nástroja sociálnej integrácie a súčasne ako prostriedok upevnenia sociálnych hraníc medzi domácimi a cudzincami.

Produktom metamultilingvizmu ako jednej z techník heterolingválneho písania je textová viacjazyčnosť v manifestnej, latentnej a exkludovanej forme, ktorú využíva I. Brežná nielen ako estetickú stratégiu, ale usiluje sa stavať mosty a sprostredkovať neznáme svety pomocou jazyka. Tento prístup sa prejavuje formou súbežnosti, paralelnosti a prelínania jazykov, odkazov na jazyk, vo výrokových formulkách, v kalkoch, inkorporáciách, interlingválnych slovných hrách či imitáciách vlastností slovenského jazyka v nemeckom kontexte alebo cudzojazyčných slov ako intertextových citátov (Blum-Barth 2021: 89-92). Tento prístup nie je iba experimentálnym spôsobom hľadania nových foriem výrazu, ale umožňuje autorke vyhnúť sa jednojazyčnému štandardu v literatúre a vyjadriť sa vo viacerých jazykových kontextoch súčasne, čím otvára priestor pre diskusiu o jazykovej a kultúrnej rozmanitosti. Viacjazyčná literatúra zo svojej podstaty nachádza uplatnenie pri analýze jazykových kontaktov, skúmaní kultúrnej hybridnosti, sociálnej marginalizácie či tém relevantných pre viac ako jednu kultúru.

Pramene

- BREŽNÁ, Irena, 1996. *Falsche Mythen. reportagen aus Mittel- und Osteuropa nach der Wende*. Bern: eFeF-Verlag. ISBN 3-905561-00-X.
- BREŽNÁ, Irena, 2005. *Tekutý fetiš*. Všetky texty preložené do slovenčiny autorizovala Irena Brežná v spolupráci s Janou Cvikovou. Bratislava: Aspekt. ISBN 80-85549-38-7.
- BREŽNÁ, Irena, 2008. *Die beste aller Welten*. Berlin: edition ebersbach. ISBN 978-3-938740-72-9.
- BREŽNÁ, Irena, 2010. *Na slepačích krídlach*. Z nemeckého originálu v spolupráci s autorkou preložila Jana Cviková. Druhé vydanie. Bratislava: Aspekt. ISBN 978-80-8554-987-4.

- BREŽNÁ, Irena, 2014. *Nevdačná cudzinka*. Z nemeckého originálu v spolupráci s autorkou preložila Jana Cviková. Bratislava: Aspekt. ISBN 978-80-8151-045-8.
- BREŽNÁ, Irena, 2016. *Die undankbare Fremde*. Berlin: Galiani. ISBN 978-3-462-04591-8.

Literatúra

- AMODEO, Immacolata, 1996. „Die Heimat heißt Babylon“. *Zur Literatur ausländischer Autoren in der Bundesrepublik Deutschland*. Opladen: Westdeutscher Verlag. ISBN 9783531128115.
- BACHTIN, Michail, 1979. *Ästhetik des Wortes*. Frankfurt – Main: Suhrkamp. ISBN 978-3-518-10967-0.
- BLUM-BARTH, Natalia, 2021. *Poetik der Mehrsprachigkeit. Theorie und Techniken des multilingualen Schreibens*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. ISBN 978-3-8253-4757-4.
- BOURDIEU, Pierre, 1992. Politik, Bildung und Sprache. In BOURDIEU, Pierre. *Die verborgenen Mechanismen der Macht. Schriften zur Politik und Kultur*. HrSg. Margareta Steiner. Hamburg: VSA-Verlag, s. 13-29. ISBN 9783879756056.
- BURKARD, Thorsten – HUNDT, Markus, ed., 2018. *Sprachmischung – Mischsprachen. Vom Nutzen und Nachteil gegenseitiger Sprachbeeinflussung*. Berlin: Peter Lang. E-ISBN 978-3-631-74578-6.
- BUSCH, Brigitta, 2013. *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas. ISBN 978-3-8252-3774-5.
- BUSCH, Brigitta, 2017. *Mehrsprachigkeit*. Wien: facultas. ISBN 978-3-8252-4789-8.
- CORNEJO, Renata, 2010. *Heimat im Wort. Zum Sprachwechsel der deutsch schreibenden tschechischen Autorinnen und Autoren nach 1968. Eine Bestandsaufnahme*. Wien: Praesens Verlag. ISBN: 978-3-7069-0602-9.
- CORNEJO, Renata, 2023. „Mitten im Übersetzen.“ Zur textinternen Mehrsprachigkeit in ausgewählten Gedichten von Jiří Gruša. In PELLONI, Gabriella – VOLOSHCHUK, Ievgeniia. *Sprachwechsel-Perspektivenwechsel? Mehrsprachigkeit und kulturelle Vielstimmigkeit in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*. Bielefeld: transcript Verlag, s. 25-48. ISBN 978-3-8376-6649-6.
- CVIKOVÁ, Jana, 2005. Ekonomie dotyku. In BREŽNÁ, Irena. *Tekutý fetiš*. Bratislava: Aspekt, s. 301-304. ISBN 80-85549-38-7.
- DEMBECK, Till – UHRMACHER, Anne, 2016. *Das literarische Leben der Mehrsprachigkeit: Methodische Erkundungen*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. ISBN 978-3-8253-6574-5.
- DEMBECK, Till – PARR, Rolf, 2020. *Literatur und Mehrsprachigkeit. Ein Handbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag. ISBN 978-3-8233-6911-0.
- ESSELBORN, Karl, 2009. Neue Zugänge zur inter/transkulturellen deutschsprachigen Literatur. In SCHMITZ, Helmut. *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*. Boston: Brill, s. 43-58. ISBN 978-90-420-2582-0.
- ETTE, Ottmar, 2001. *Literatur in Bewegung. Raum und Dynamik grenzüberschreitenden Schreibens in Europa und Amerika*. Weilerswist: Velbrück Wissenschaft. ISBN 3-934730-31-0.
- GRAMLING, David, 2020. Einsprachigkeit, Mehrsprachigkeit, Sprachigkeit. In DEMBECK, Till – PARR, Rolf. *Literatur und Mehrsprachigkeit. Ein Handbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, s. 35-44. ISBN 978-3-8233-6911-0.
- GUMPERZ, John, 1964. Linguistic and Social Interaction in Two Communities. *American Anthropologist*, Jahr. 66, Heft 6, s. 137-153. ISSN 1548-1433.
- HITZKE, Diana, 2019. *Nach der Einsprachigkeit. Slavisch-deutsche Texte transkulturell*. Berlin: Peter Lang. ISBN 978-3-631-80289-2.
- KILCHMANN, Esther 2012. Mehrsprachigkeit und deutsche Literatur: Zur Einführung. *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik*, Jahr. 3, Heft 2, s. 11-19. ISSN 1869-3660.
- KILCHMANN, Esther, 2016. Alles Dada oder: Mehrsprachigkeit ist Zirkulation der Zeichen! In DEMBECK, Till – UHRMACHER, Anne, ed. *Das literarische Leben der Mehrsprachigkeit: Methodische Erkundungen*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, s. 43-64. ISBN 978-3-8253-6574-5.
- KREMNIČ, George, 2015. *Mehrsprachigkeit in der Literatur: ein kommunikationssoziologischer Überblick*. Wien: Praesens. ISBN 978-3-7069-0828-3.
- KROUTVOR, Josef, 2000. Totální exil Ivana Blatného. In *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí. Sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24. – 25. 11. 1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky*. Praha: Obec spisovatelů, s. 41-53.

- 152 MAKARSKA, Renata, 2015. Nack wie ein heiliger Türke. *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik*, Jahr. 6, Heft 2, s. 119-134. ISSN 1869-3660.
- MAREŠ, Petr, 2003. „ALSO: NAZDAR!“ *Aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0602-X.
- MOTYKOVÁ, Katarína, 2012. Die übersetzte Welt von Irena Brežná. *Studia Germanica Gedanensia*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Heft 27, s. 176-183. ISSN 1230-6045.
- RADAELLI, Giulia, 2011. *Literarische Mehrsprachigkeit. Sprachwechsel bei Elias Canetti und Ingeborg Bachmann*. Berlin: Akademie Verlag. ISBN 978-3-05-005109-3.
- RADAELLI, Giulia, 2014. Literarische Mehrsprachigkeit. Ein Beschreibungsmodell (und seine Grenzen) am Beispiel von Peter Waterhouses Das Klangtal. In DEMBECK, Till – MEIN, Georg. *Philologie und Mehrsprachigkeit*. Heidelberg: Winter, s. 156-182. ISBN 978-3-8253-6152-5.
- RÖSCH, Heidi, 1993. Interkulturelle Erzählformen in der deutschen Migrationsliteratur. In JANOTA, Johannes, ed. *Vielfalt der kulturellen Systeme und Stile. Kultureller Wandel und die Germanistik in der Bundesrepublik. Vorträge des Augsburger Germanistentags 1991. Band 1*. Tübingen: Niemeyer, s. 167-177. ISBN 978-3484106833.
- SCHILLER, Friedrich, 1966. *Werke in drei Bänden. Band II*. München: Hanser Verlag. ISBN 3446108939.
- SCHMITZ-EMANS, Monika, 1997. *Die Sprache der modernen Dichtung*. München: Fink. ISBN 3-8252-1963-1.
- SKWARCZYŃSKA, Stefania, 1937. Estetyka makaronizmu. In *Prace ofiarowane Kazimierzowi Wójcickiemu*. Wilno: Dom Książki Polskiej, s. 337-370.
- STERNBERG, Meir, 1981. Polylingualism as Reality and Translation as Mimesis. *Poetics Today*, vol. 2, no. 4, pp. 221-239. ISSN 03335372.
- STURM-TRIGONAKIS, Elke, 2007. *Global Playing in der Literatur. Ein Versuch über die neue Weltliteratur*. Würzburg: Königshausen & Neumann. ISBN 978-3-8260-3499-2.
- TANCER, Jozef, 2016. *Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave*. Bratislava: Slovart. ISBN 978-80-556-2458-7.
- TANCER, Jozef, 2019. „Zwischen den Welten“. Irena Brežná „Die undankbare Fremde“ und Viliam Klimáček „Heißer Sommer 68“ im Vergleich. In PAULISCHIN-HOVDAR, Sylvia, ed. *Grenze: Flucht und Widerstand. Literarische Antworten auf ein politisches Thema*. Wien: Praesens, s. 226-239. ISBN: 9783706910422.
- YILDIZ, Yasemin, 2012. *Beyond the Mother Tongue: The postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press. ISBN 978-0-8232-4130-9.

Elektronické zdroje

- BREŽNÁ, Irena, 2008. *Vrátila som Nemcom ich jazyk*. Dostupné z <https://hnonline.sk/hnporadna/relax/225045-brezna-pre-hn-vratila-som-nemcom-ich-jazyk>
- BREŽNÁ, Irena, 2012. *Eure Angst hat mich immer erstaunt*. Dostupné z <https://www.zeit.de/2012/11/CH-Interview-Irena-Brezna>
- BREŽNÁ, Irena, 2023. *Cizí jazyk je pro mě dobrý literární filtr*. Dostupné z <https://www.mujrozhlas.cz/mozaika/cizi-jazyk-je-pro-me-dobry-literarni-filtr-rika-spisovatelka-irena-brezna-i-jej1>
- CVIKOVÁ, Jana, 2016. Irena Brežná: *Nevďačná cudzin/k/a*. Dostupné z <https://www.rtvf.sk/radio/archiv/1401/398661>

Mgr. Adriana Schwarzbacher
Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: adriana.schwarzbacher@uniba.sk